

УДК:631.43:632.125(043.2)

ПРОЦЕСИ ДЕГРАДАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ

Ясінецька І.А., доктор екон. наук., професор

Кушнірук Т.М., канд. с-г. наук, доцент

Додурич В.В., асистент

кафедра садово-паркового господарства, геодезії і землеустрою

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Щоб розкрити і сформуванати теоретичні основи розвитку процесів, що спричиняють деградацію земельних ресурсів (грунтового покриву) було здійснено аналіз розвитку вчення щодо родючості ґрунтів. Розвиток вчення щодо родючості ґрунтів відбувався на протязі багатьох століть як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. За цей період було обґрунтовано дві теорії родючості, а саме – гумусову і мінеральну, які потім було об'єднано на основі тісного взаємозв'язку щодо наявності в ґрунті поживних речовин, як органічних, так і мінеральних. Такий аналіз дає змогу сформуванати комплекс чинників, що впливають на родючість ґрунтів. Вказане обумовлює необхідність пізнання сутності деградації ґрунтів в екологічному, економічному та суспільному відношеннях [1].

На основі вищенаведеного було обґрунтовано сутність деградованих і малопродуктивних земель сільськогосподарського призначення, яка зумовлюється такими критеріями:

– в екологічному аспекті – втрати родючого шару ґрунту, що відбуваються під впливом деградаційних процесів, погіршують екологічний стан довкілля і стають передумовою подальшого розвитку процесів, що спричиняють деградацію земельних угідь;

– в економічному відношенні – знижується продуктивна спроможність ґрунтів і збільшуються виробничі витрати на вирощування продукції рослинництва;

– в суспільному відношенні – втрати родючості ґрунтів, що спричиняються деградаційними процесами, в майбутньому потребують відтворення продуктивності земельних угідь, що обумовлює значні витрати майбутніх поколінь на здійснення комплексу природоохоронних заходів щодо покращення життєдіяльного середовища.

Поняття деградації ґрунтів, яка полягає у зміні природних і набутих властивостей і ознак ґрунтового покриву під впливом руйнівних факторів щодо будови і структури ґрунтового профілю, водно-повітряно-фізичних, теплових, фізико-хімічних, хімічних, мінералогічних, біологічних особливостей, що зумовлюють зменшення його продуктивності або погіршення якості вирощуваної рослинної продукції.

Деградація ґрунтів має свої особливості, спричинені різними факторами. Для визначення рівня і сутності деградації ґрунтів обґрунтовано їх класифікацію з метою можливості локалізації та застосування відповідних заходів щодо ліквідації цих процесів та відтворення попередніх властивостей і ознак ґрунтів. Вони згруповані в такі види деградації: механічні (водно-вітрові ерозійні процеси); фізичні (фізична деградація); хімічні (хімічна деградація); фізико-хімічні (фізико-хімічна деградація); біологічні (біологічна деградація); забруднення радіонуклідами (радіаційне забруднення); гідромеліоративні (гідромеліоративна деградація); забруднення твердими побутовими відходами (забруднені землі); руйнування ґрунтового покриву при геологорозвідувальних роботах, видобуванні корисних копалин та будівництві трубопровідного транспорту (порушені землі); техногенно небезпечні процеси (техногенно небезпечні землі); малопродуктивні землі.

Практика землекористування та наукові джерела обумовили необхідність подальшого удосконалення щодо вивчення розвитку процесів

деградації ґрунтового покриву, яка спричиняється основними факторами: господарською діяльністю людини та погодно-кліматичними і рельєфно-ґрунтовими умовами. Наймасштабнішими і найбільш загрозливими серед деградаційних процесів виступають ерозійні – водної та вітрової ерозії, основними наслідками яких є втрати основного енергетичного ресурсу – гумусу та інших поживних речовин (азот, фосфор, калій), що призводить до суттєвого зниження продуктивної спроможності ґрунтового покриву та погіршення екологічного стану навколишнього середовища [2].

Одним із провідних чинників, що обумовлює розвиток деградаційних процесів в земельному фонді є надмірна розораність. Це спонукає до виокремлення земель з найнижчою ураженістю та з найвищою стійкістю проти антропогенного навантаження, сприятливими екологічними умовами, універсальністю сільськогосподарського використання при економічній прибутковості. Аналіз якісного стану орних земель, погодно-кліматичних і рельєфно-ґрунтових умов території України, площі цих найсприятливіших в екологічному відношенні орних земель відрізняються від площі ріллі згідно сучасних облікових даних. В цих умовах для диференціації земельного фонду з метою екологобезпечного та економічно ефективного використання орних земель рекомендується застосовувати індекс екологічної невідповідності сучасного використання ріллі. Він визначається відношенням фактичної площі ріллі (за даними земельного кадастру) до максимальної площі орнопридатних земель, яка визначається за ступенем придатності ґрунтів для вирощування основних сільськогосподарських культур.

Застосовуючи вищенаведений науково-методологічний підхід встановлено, що у середньому територія України має індекс екологічної невідповідності використання орних земель – 1,17. Значні різниці показників цього індексу є по регіонам. Найвищий він у Сухостеповій зоні – 1,39. Це означає, що 39,0% орних земель не відповідають основам екологічно доцільного сільськогосподарського землекористування. Разом з тим, у Лівобережних провінціях зон Полісся і Лісостепу сучасна площа орних

земель більшою мірою відповідає екологічно доцільній, а у провінції Закарпаття площа орних земель в повній мірі відповідає основам екологобезпечного використання [3].

Актуальною і необхідною є еколого-економічна та суспільна оцінка процесів, що спричиняють деградацію ґрунтового покриву. Важливим показником є втрати на відтворення втрат гумусу та інших поживних речовин та продуктивної спроможності ґрунтового покриву у натуральних показниках та грошовому вимірі, зниження якого спричинили наймасштабніші й найзагрозливіші ерозійні процеси – водної й вітрової ерозії та інші деградаційні процеси. Як показує практика, ці процеси мають чітко виражений регіональний характер. На відміну від багатьох існуючих науково-методологічних підходів, які базуються на оцінці на рівні держави дії цих процесів запропоновано розрахунок втрат гумусу від негативних процесів в натуральному і грошовому вимірах здійснювати по регіонам і природно-кліматичним зонам: Полісся, Лісостеп, Степ і в розрізі рівнів деградації – слабо, середньо і сильно деградованим орним землям.

Список використаних джерел

1. Бабміндра Д.І. Методичні підходи щодо економічної оцінки збитків від деградації земель, забруднених промисловими відходами. *Землевпорядний вісник*. 2004. № 1 С. 84 – 89.
2. Добряк Д.С., Кузін Н.В. Еколого-економічне оцінювання процесів, що спричиняють деградацію земельних ресурсів. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 2. С.105 – 113.
3. Кузін Н.В., Добряк С.Д. Консервація деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель та їх вплив на агроландшафти. *Збалансоване природокористування*. 2015. № 4. С.5 – 10.